

beeldende vormgeving - dans - drama - muziek - algemeen

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 3.21, 3.24 en 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 3.21 t/m 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020 van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommiteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommiteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Als het antwoord op een andere manier is gegeven, maar onomstotelijk vaststaat dat het juist is, dan moet dit antwoord ook goed gerekend worden. Voor het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.
- NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*
Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examinerator en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*
Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*

Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores

Blok 1 Natuurlijkheid in muziek en dans

1 maximumscore 3

- verwijzing naar Apollo (twee van de volgende): 2
  - de stralenkrans rond het hoofd, deze verwijst naar de zon / het licht
  - de gouden kleur van het kostuum, deze verwijst naar de zon / het licht
  - het motief / het beeld van de zon dat (op verschillende plaatsen) terugkeert in het kostuum (zoals de stralen op het borstkuras, de zijkant en onderkant van de mouwen, de knieën, de schoenen)
  - het (met de lift) omhoog komen / het rijzen, zoals de zon
  - de goud geschilderde handen, als verwijzing naar de zon / het licht / de dageraad
  - het vuurwerk dat (als Apollo 'licht' zegt) zorgt voor licht (in de nacht)
  - de gaten in het decor (raam achter Apollo) in de vorm van zonnestrallen (waar het licht doorheen schijnt)
  - de centrale positie van Lodewijk XIV in de choreografie, zoals de centrale positie van de zon waar de planeten omheen draaien
  - de gesproken tekst met de woorden: 'kracht' / 'licht' verwijst naar Apollo
  - Lodewijk XIV / Apollo wijst en men buigt voor hem, als voor een god.
- redenen voor de identificatie met Apollo (een van de volgende): 1
  - Lodewijk XIV presenteerde zich op deze manier als bringer van het licht / vertegenwoordiger van het goede. (Apollo was de god van de zon / het licht en staat voor het goede.)
  - Lodewijk XIV verleende zichzelf op deze manier een goddelijke status. (Apollo was een (belangrijke) god uit de Griekse mythologie.)
  - Lodewijk XIV positioneerde zichzelf op deze manier als hoeder van de kunsten / als toonaangevend op het gebied van de kunsten. (Apollo was de hoeder van de kunsten / aanvoerder van de muzen.)
  - Lodewijk XIV presenteerde zich op deze manier als een evenwichtig en/of rationeel leider. (Apollo was de god van de rationele schoonheid en orde.)

Vraag	Antwoord	Scores

2 maximumscore 1

Het antwoord moet de volgende strekking hebben (een van de volgende):

- De presentatie van Lodewijk als Apollo / als opkomende zon kan politiek geïnterpreteerd worden als de voorstelling van koning Lodewijk XIV als (nieuwe) absolute heerser (na de Fronde).
- Lodewijk XIV als Apollo staat symbool voor het aanbreken van de dag / het licht, een nieuwe tijd waarin het goede heerst, na de duistere tijd van de opstand, de nacht, waarin het kwade heerste.
- De symboliek van dag en nacht kan geïnterpreteerd worden als de natuurlijkheid / onomstotelijkheid van Lodewijks heerschappij: de dag / het licht zal terugkeren en zal de nacht (de duisternis van de opstand) overwinnen.

3 maximumscore 3

drie van de volgende:

- ontkennen van de zwaartekracht (licht en opgestrekt in sprong en landing) op de bal van de voet / op de tenen dansen (relevé)
- kaarsrecht houden van torso / rug (ook bij het landen)
- uitdraaien van de benen (en dehors)
- ingehouden / gecontroleerde / gekunstelde sprongetjes
- het in de lucht kruisen / tikken van de uitgedraaide benen
- gekunstelde richtingen
- het vele veranderen van richting
- onnatuurlijke kijkrichting
- kleine / ingehouden / gestileerde bewegingen met de handen / het draaien van de polsen

per juist antwoord

1

4 maximumscore 1

Het antwoord moet de volgende strekking hebben:

In de hofcultuur ten tijde van Lodewijk XIV ging het in de kunst om het streven naar het ideale / universele / goddelijke / de uitbeelding van het superieure / het perfectioneren van de natuur (de aardse, zichtbare natuur bevatte in haar verschijningsvorm onvolkomenheden).

Vraag	Antwoord	Scores

5 maximumscore 2

Met het staatstoezicht kon Lodewijk XIV (twee van de volgende):

- kunst inzetten voor propagandadoeleinden.
- de inhoud van de kunst bepalen / controleren.
- het absolutisme bevestigen (alles en iedereen was ondergeschikt aan Lodewijk XIV).
- zijn nalatenschap verzekeren / controleren en/of zijn naam en invloed 'voor de eeuwigheid' laten gelden.

per juist antwoord 1

6 maximumscore 2

- kenmerk zang (een van de volgende): 1
  - De zang is eenstemmig (en daardoor is de tekst goed verstaanbaar).
  - Er is sprake van een emotionele/expressieve/gepassioneerde stijl van zingen.
  - De zang staat in dienst van de ritmiek van de tekst (en daardoor krijgt de tekst de nadruk) / uit de tekst ontstaat de ritmiek.
- kenmerk begeleiding (een van de volgende): 1
  - Klankkleur: de instrumentale bezetting is klein.
  - Dynamiek: de begeleiding klinkt zacht (zodat de stem / de tekst verstaanbaar blijft).
  - Ritme: de begeleiding (basinstrument) volgt qua ritmiek de (melodie van de) zang / het ritme van de woorden/van de zang is leidend voor de instrumentale begeleiding (waardoor de tekst op de voorgrond blijft).
  - Toonhoogte: de akkoorden van de begeleiding volgen de melodie van de zang.

7 maximumscore 2

- 1 waar
- 2 niet waar
- 3 waar

Indien drie antwoorden juist 2
Indien twee antwoorden juist 1
Indien minder dan twee antwoorden juist 0

Vraag	Antwoord	Scores

8 maximumscore 2

Het antwoord moet de volgende strekking hebben (twee van de volgende):

- De kleine bezetting, het klinkt (in eerste instantie) alsof er één muzikant aan het werk is en dit past bij het gegeven van het eenvoudige bestaan.
- Het gebruik van een akoestische gitaar, dit geeft een natuurlijk karakter aan de uitvoering van het nummer en dit past bij het gegeven van het eenvoudige bestaan / het leven dicht bij de natuur.
- Het geklop / getik / het handgeklap in een eenvoudig patroon, dit geeft een ontspannen / spontane, 'natuurlijke' sfeer en dit past bij het gegeven van het eenvoudige bestaan / het leven dicht bij de natuur.
- De solistische zang, die past bij de persoonlijke ervaring (band met de natuur) die in de tekst wordt beschreven.
- De woordloze zang (aan het einde), deze wekt de suggestie van spontane improvisatie en dit past bij het gegeven van het eenvoudige bestaan / het leven dicht bij de natuur.
- De 'rustige', eenvoudige zang (zonder ornamenten, met beperkte variatie in toonhoogte) past bij het gegeven van het eenvoudige bestaan / het leven dicht bij de natuur.

per juist antwoord

1

9 maximumscore 1

een van de volgende:

- De ik-figuur uit de tekst (een arme plattelandsjongen) neemt de tijd (werkt niet / heeft de hele dag) om te zingen en/of indrukken van de natuur in zich op te nemen (en daaruit valt af te leiden dat hij dit (minstens) even belangrijk / waardevol vindt als werken en geld verdienen).
- De ik-figuur noemt zich een zoon van Moeder Natuur, waarmee hij benadrukt dat hij zijn bestaansgrond aan de natuur ontleent (en niet aan een carrière of maatschappelijke positie).
- De ik-figuur noemt zich een arme plattelandsjongen, waarmee hij benadrukt dat hij zijn bestaansgrond niet aan maatschappelijke status/vermogen van zijn ouders ontleent.
- De ik-figuur in de tekst zingt voor eenieders plezier (buiten, gratis), er is geen sprake van commercie of zucht naar roem.

Vraag	Antwoord	Scores

10 maximumscore 2

twee van de volgende:

- De onderlinge verbondenheid van de mensen: de (verschillende) bezoekers gingen in harmonie met elkaar om / waren vriendelijk en liefdevol tegen elkaar (en tegen dieren) / droegen een vreedzame houding uit, zoals in het paradijs waar vrede heerste.
- De bezoekers toonden openlijk hun naaktheid, zoals Adam en Eva in het paradijs.
- De rol van de natuur: het festival werd ver van stedelijke gebieden / de gecorrumpeerde samenleving gehouden op een weiland. Het Bijbelse paradijs was ook een plek waar de mens puur / vrij in de natuur leefde.

per juist antwoord

1

11 maximumscore 2

Het antwoord moet de volgende strekking hebben:

- wél voortzetting (een van de volgende): 1
  - (In de tekst en/of in de luchtfoto van het terrein) wordt de nadruk gelegd op de aantrekkelijkheid / paradijselijkheid van de natuur / op het ruime (groene) landschap / op het versmelten van festival en natuur.
  - Er wordt gesproken over meer ruimte creëren / locaties anders inrichten op andere plekken, zodat de natuur minder belast wordt.
- geen voortzetting (een van de volgende): 1
  - Uit het verhaal van de marketingmanager en/of uit de plattegrond blijkt het festivalterrein volledig planmatig ingericht te worden, er blijkt weinig / geen ruimte voor natuur/natuurbeleving (het natuurlijke terrein wordt zelfs aangekleed met onnatuurlijke decors, zoals de 'Favela').
  - Uit het verhaal van de marketingmanager blijkt het festivalterrein ingericht te worden met commerciële doeleinden / zonder veel aandacht voor de natuur (flora en fauna).

Blok 2 Natuurlijkheid in de beeldende en toneelkunst

12 maximumscore 2

- Beperkte rol traditionele opdrachtgever (een van de volgende): 1
  - De kerk: het calvinisme/protestantisme was de overheersende godsdienst in de Republiek (in plaats van het katholicisme) en daarin was sprake van een streven naar soberheid en/of daarin stond het woord centraal / wees men het afbeelden van heiligen af.
  - De adel: de omvang / macht / rijkdom van de adel in de Republiek / in Holland was beperkt (in vergelijking met omringende landen).
- Er ontstond een nieuwe afzetmarkt in de vorm van (een van de volgende): 1
  - (rijke) burgers die schilderijen kochten op de vrije markt (landschappen, stillevens, genretaferelen voor in huis).
  - (rijke) burgers die opdrachten verschaften, bijvoorbeeld voor (groeps)portretten.

13 maximumscore 2

- Hollandse schilders van stillevens en genretaferelen streefden naar een (zo gedetailleerd mogelijke) 'realistische' / natuurgetrouwe weergave van de (alledaagse) zichtbare werkelijkheid in vorm en/of voorstelling (waarbij ook het lelijke, gebrekkige en/of toevallige weergegeven werd), terwijl classicisten streefden naar het verbeelden van een ideaalbeeld in vorm en/of voorstelling en/of zich juist richtten op de weergave van klassieke / historische of Bijbelse voorstellingen 1
- De Hollandse kunstopvatting blijkt bijvoorbeeld uit (een van de volgende): 1
  - de gezichten van de volwassenen op het schilderij, deze zijn niet geïdealiseerd / bevatten 'lelijke elementen' (bijvoorbeeld een grote of kromme neus).
  - de mensen die drinkend/rokend/lachend zijn weergegeven, dit lijkt 'uit het leven gegrepen'

Vraag	Antwoord	Scores

14 maximumscore 2

twee van de volgende:

- (kleur) Koele en/of heldere kleuren benadrukken de afzonderlijke elementen / de contouren en/of verhelderden de compositorische structuur.
- (vorm) Contouren zijn scherp (lineaire / tekenachtige schilderwijze).
- (licht) Lichtval is gelijkmatig (en onopvallend). Er zijn geen sterke schaduwen die onderdelen onherkenbaar maken.
- (compositie) Er is sprake van een enigszins symmetrische compositie (wat het beeld overzichtelijk maakt) en/of een driehoekscompositie (waarbij Achilles' hoofd in het midden staat en de richtingen van de figuren links en rechts naar Achilles' hoofd leiden).
- (ruimte) Duidelijk verschil in voor-, midden- en achtergrond (met name door atmosferisch perspectief) en/of de schilderkunstige ruimte versterkt / bevestigt het kader van het schilderij (en is daarmee helder te definiëren / 'meetbaar').

per juist antwoord

1

15 maximumscore 3

drie van de volgende:

- De Laïresses schilderij is illusionistisch / wekt de suggestie dat je als een toeschouwer deze scène gadeslaat (met ook nog een vergezicht in de achtergrond, alsof je door een raam kijkt).
- De Laïresse koos een cruciale scène uit het verhaal: het moment dat Achilles ontdekt wordt door Odysseus.
- Er is maar één hoofdlijn in de scène / er is sprake van een eenheid van tijd, plaats en handeling. Alle figuren voeren handelingen uit in dienst van deze hoofdlijn: de mannen links wijzen naar de strijd buiten waarin ze Achilles nodig hebben, de vrouwen zijn druk met hun koopwaar.
- De Laïresse heeft de belangrijkste figuur, Achilles, in zijn geheel weergegeven.
- De attributen verduidelijken de scène (en de context van het verhaal): Achilles heeft de dolk vast, de vrouwen de snuisterijen, bij Odysseus zien we onder zijn mantel zijn gevechtstenuue.
- De hele encenering oogt klassiek / 'authentiek' Grieks: kleding, architectuur, schepen buiten.
- De gebaren en mimiek van de personen zijn gepast en niet (overdreven) heftig of uitbundig.

per juist antwoord

1

Vraag	Antwoord	Scores

16 maximumscore 3

Het antwoord moet de volgende strekking hebben (drie van de volgende):
Zowel volgens De Lairese als volgens de opvattingen van Nil Volentibus Arduum

- was het belangrijk dat het getoonde de illusie wekte van de werkelijkheid (alsof je door een raam kijkt of alsof de scène in het echt gebeurde).
- was helderheid van belang.
- was de eenheid van tijd, plaats en handeling van belang.
- was het van belang dat er één gedachte / een cruciaal moment centraal werd gesteld (en daarom dienden onnodige details, uitweidingen of terzijdes vermeden te worden).
- moesten handelingen, gebaren en mimiek gepast zijn / niet shockeren (decorum).

per juist antwoord

1

17 maximumscore 2

Het antwoord moet de volgende strekking hebben:

- Overeenkomst: genrestukken en kluchten tonen vaak platvloers en/of verwerpelijk gedrag en/of appelleren aan weinig verheven emoties
- Ongeschiktheid: op deze manier leren ze verkeerd / immoreel gedrag aan / geven ze het verkeerde voorbeeld / heeft vermaak de overhand op de moraal

1

1

18 maximumscore 1

Het antwoord moet de volgende strekking hebben:

Jan Steen toont dat het losbandige gedrag van de ouderen wordt overgenomen door de jongeren (slecht voorbeeld doet slecht volgen). Zo is te zien dat de jongen het pijp roken leert van de vader en/of zo is te zien dat alle generaties losbandig gedrag vertonen / zo wijst de papegaai (voor de goede verstaander) erop dat gedrag gekopieerd zal worden.

Vraag	Antwoord	Scores

19 maximumscore 3

De indruk van een snapshot ontstaat doordat (drie van de volgende):

- er sprake is van een alledaagse setting, een (destijds) doodgewone straat.
- er sprake is van een alledaagse setting, de gefotografeerden dragen bijvoorbeeld (voor die tijd) gewone kleding, kapsels et cetera.
- de gefotografeerden vastgelegd zijn midden in een (alledaagse) beweging.
- de mimiek van de personen op de foto oogt alsof er op een willekeurig moment is afgedrukt (het oogt niet als een pose die wordt vastgehouden / het oogt niet geposeerd, ze kijken niet in de camera).
- het 'spleetoogetbaar' de suggestie wekt van een onbewaakt ogenblik dat is vastgelegd (het lijkt niet de bedoeling dat de beschouwer (of de twee anderen op de foto) dit echt goed zien).
- er alleen natuurlijk licht is gebruikt / de zon in de ogen van de gefotografeerden schijnt / delen (erg) fel belicht zijn, zoals de blouse van de vrouw.
- de kadrering / compositie weinig afgewogen lijkt: de voet van de man aan de zijkant van de stoep valt buiten het kader.

per juist antwoord

1

20 maximumscore 2

Het antwoord moet de volgende strekking hebben:

- Titel: *Mimic* betekent nabootsen, dit kan betrekking hebben op het (racistische) gebaar waarmee de man (vermeende) uiterlijke kenmerken van Aziaten (bij hemzelf) nabootst en/of dit kan (ook) betrekking hebben op de scène als geheel: als een nabootsing van de werkelijkheid / schijnwerkelijkheid 1
- Presentatiewijze: het extreem grote formaat (voor een foto) en/of de belichting van achteren (in de presentatie) en/of de scherpte (in combinatie met het formaat) lijken te verwijzen naar reclame / film / kunst (een schijnwerkelijkheid en niet naar een snapshot of documentaire-foto) 1

Vraag	Antwoord	Scores

21 maximumscore 2

Het antwoord moet de volgende strekking hebben (twee van de volgende):

- De (poses van de) figuren in *The Arrest* zijn (door Jeff Wall, deels) gebaseerd op andere beelden (zoals de werken van Caravaggio en/of filmbeelden), en zijn dus volgens de simulacrumtheorie een voorbeeld van een beeld dat niet op de werkelijkheid, maar op een gesimuleerde werkelijkheid is gebaseerd.
- In *The Arrest* wordt een man gearresteerd door twee politieagenten. Dit sluit aan bij de simulacrumtheorie, omdat dergelijke situaties in film of de media getoond worden en daardoor een bekend beeld zijn, terwijl velen / Jeff Wall zelf dit niet in het echt zullen hebben gezien.
- Het licht in *The Arrest* oogt kunstmatig / teatraal en lijkt daarmee een geperfectioneerde versie van de realiteit, wat volgens Baudrillard vaak het geval is in de hyperrealiteit.
- De kleur in *The Arrest* oogt kunstmatig en lijkt daarmee een geperfectioneerde versie van de realiteit, wat volgens Baudrillard vaak het geval is in de hyperrealiteit.
- De compositie / groepering / houding van de figuren in *The Arrest* oogt afgewogen en lijkt daarmee een geperfectioneerde versie van de realiteit, wat volgens Baudrillard vaak het geval is in de hyperrealiteit.
- De ruimte / achtergrond in *The Arrest* is ongedefinieerd / donker. Dit wekt de indruk van een filmset / theaterset / schilderij en lijkt dus een gesimuleerde werkelijkheid te zijn in plaats van een fysieke werkelijkheid.

per juist antwoord

1

Opmerking

Alleen 1 scorepunt toekennen wanneer zowel een juist aspect uit The Arrest is genoemd én correct is uitgelegd hoe dit aspect past in de simulacrumtheorie.

Vraag	Antwoord	Scores

22 maximumscore 2

twee van de volgende:

- het citeren van elementen uit de kunstgeschiedenis en/of cinema
- het vervagen van de grens tussen hoge en lage kunst door de foto's te presenteren op lichtbakken, waarmee de associatie opgeroepen wordt met de wereld van film of reclame
- het tonen van beelden uit een sociale werkelijkheid die (destijds) doorgaans niet in een museum te zien waren
- het vervagen van de grens tussen hoge en lage kunst door te verwijzen naar zowel canonieke werken uit de kunstgeschiedenis als (beelden uit) de media / filmwereld / reclamewereld
- het gebruik van ironie, zo is *The Arrest* op te vatten als een pastiche, vanwege de 'gelikte' presentatie van een arrestatie en/of vanwege het dik aanzetten van stereotypen
- Er is geen eenduidige boodschap / er wordt geen (eenduidige) morele / maatschappijkritische uitspraak gedaan.

per juist antwoord

1

23 maximumscore 2

- overeenkomst met Gerard de Lairese (een van de volgende): 1
  - Bij beiden staat één onderwerp centraal.
  - Beiden beroepen zich bij het natuurlijk uitbeelden van houdingen, mimiek en gebaren op een traditie in beeldcultuur (De Lairese op klassieke voorbeelden / traktaten en Wall op de kunstgeschiedenis en cinema).
  - Beiden richten hun aandacht sterk op menselijke reacties in mimiek en/of gebaren.
  - Beiden geven personen op een gestileerde wijze weer.
  - Bij beiden is er sprake van de illusie van een uitzicht door een raam.
  - Beiden kiezen voor de weergave van een cruciaal moment uit het verhaal.
- overeenkomst met Jan Steen (een van de volgende): 1
  - Beiden zoeken de natuurlijkheid in (schijnbaar) alledaagse / eenvoudige situaties (in situaties die eerder niet zo (vaak) werden vastgelegd in de kunst, maar wel in de werkelijkheid voorkomen) / in situaties die zich afspelen in het hier en nu.
  - Beiden tonen 'gewone mensen' / beiden tonen sociaaleconomische groepen die over het algemeen minder worden getoond in de kunst.
  - Beiden gebruiken natuurlijkheid / het alledaagse / de actualiteit om het publiek een spiegel voor te houden / aan het denken te zetten.

Blok 3 Natuurlijkheid in theater en film

---

24 maximumscore 3

De antwoorden moeten de volgende strekking hebben (drie van de volgende):

- Het ensemble / het collectief / de arbeider(s) wordt centraal gesteld / iedereen (cast en publiek) moet zich conformeren aan het gezamenlijke ideaal (geen sterspelers).
- Er wordt gestreefd naar een authentiek ensemble, om een authentieke / 'echte' / bij het 'gewone' (arbeiders)leven passende (socialistisch) voorstelling te maken (het uitbannen van het onechte, theatrale).
- Het verlichten en onderwijzen van het volk vormt een belangrijk onderdeel van het beleid.
- Het toegankelijk maken van het theater voor de arbeiders / de werkende klasse (het theater was niet alleen bedoeld voor de elite).
- Er is expliciete aandacht voor de acteur als arbeider, door goede werkcondities te creëren.
- De wens om voorstellingen opnieuw te maken en vorm te geven (past bij het markeren van de nieuwe, socialistische tijd waarin de oude tijd en oude vormen hebben afgedaan).
- Het theater ontdoen van decoratie (past bij het markeren van de nieuwe socialistische tijd).

per juist antwoord

1

Vraag	Antwoord	Scores

25 maximumscore 3

drie van de volgende:

- De Reinen houden zich staande op dunne, gebogen lijntjes (zijn wankel), terwijl de Onreinen zijn geplaatst op stevige benen en voeten (staan stevig).
- De Reinen staan stil / rechtop / met hun neus in de lucht, terwijl de Onreiden gebogen lopen/ aan het werk (lijken te) zijn.
- De Reinen zijn opgebouwd uit ronde vormen met lijnen. De Onreinen worden op een hoekige / constructieve wijze vormgegeven (scherp omlijnd).
- De Reinen hebben uitbundige, felle kleuren in hun kleding (om status / rijkdom uit te drukken), terwijl de Onreinen meer gedekte, 'serieuzere' kleuren hebben (bruin en zwart, kleren om in te werken).
- De Reinen staan / bewegen allemaal verschillende kanten op, terwijl de Onreinen allemaal één kant op bewegen.
- De Reinen dragen een grote verscheidenheid aan kleding, terwijl de Onreinen eenheid tonen in kleding.
- De Reinen dragen versierselen/sieraden en/of wapens die op een decoratieve / demonstratieve wijze worden gedragen, terwijl de Onreinen gereedschappen bij zich hebben en deze ook als gereedschappen hanteren.
- De Reinen worden op een karikaturale / ongeflatterde wijze afgebeeld (met illustratieve elementen zoals volgegeten buiken en vreemde gezichtsuitdrukkingen, terwijl de Onreinen geïdealiseerd worden als gezond, krachtig).

per juist antwoord

1

Vraag	Antwoord	Scores

26 maximumscore 2

De antwoorden moeten de volgende strekking hebben (twee van de volgende):

- Doordat het decor en daarmee het spel de zaal in kwam (op het niveau van het publiek), wordt de kloof (of de vierde wand) tussen de acteurs en het publiek doorbroken / wordt het publiek meer betrokken bij de voorstelling.
- Het constructivistische decor, met platforms en ladders, doet denken aan de fabrieken waar de arbeiders zelf in werken.
- Met de inzet van experimentele, jonge kunstenaars ontstond een (nieuwe, constructivistische) beeldtaal die de arbeiders herkenden als passend bij hun tijd / de revolutie.
- Door gebruik te maken van circuselementen krijgt het stuk een volks karakter en/of wordt het stuk meer gericht op vermaak, waardoor de arbeider zich erin herkent / zich aangesproken voelt.
- Door een populaire, beroemde clown uit te kiezen, wordt het stuk herkenbaarder (men kent de clown) en daardoor meer van het arbeiderspubliek.

per juist antwoord

1

Vraag	Antwoord	Scores

27 maximumscore 2

- camerastandpunt (een van de volgende): 1
  - Door de keuze voor het vogelvluchtperspectief wordt een beeld geschetst van een kleine, nietige Chris in een groot, leeg landschap (de nietige mens in de grootse, meedogenloze natuur).
  - Door de keuze voor het kikvorsperspectief voor Chris wordt een beeld geschetst van Chris die het landschap bedwingt.
  - Doordat de camerahoek wordt afgewisseld (van voren, van achter, van opzij), wordt een wisselend beeld geschetst van de verhouding tussen Chris en het landschap: Chris 'tegenover' het landschap, Chris die het landschap bedwingt en ermee worstelt.
  - Door het camerastandpunt op ooghoogte komt de vastberaden blik van Chris duidelijk in beeld (de beschouwer staat recht tegenover hem, wordt met hem geconfronteerd).
  - Het camerastandpunt is vast/gefixeerd en Chris loopt steeds meer in het beeld, waardoor zijn onverschrokken houding wordt versterkt / waardoor zijn voornemen om de confrontatie aan te gaan / niet te wijken, wordt versterkt.
- camerabeweging (een van de volgende): 1
  - Door de camerabeweging over de enorme bergen langzaam naar beneden (naar Chris), wordt de nietigheid van Chris benadrukt (ten opzichte van de grootsheid / eeuwigheid van de natuur).
  - Door de camerabeweging over het grootse landschap en over Chris heen, wordt de grootsheid van de natuur / de nietigheid van Chris benadrukt.
  - De camerabeweging is soms schokkerig, waardoor de suggestie van onstuimige omstandigheden wordt gewekt.

28 maximumscore 2

- Door zich volledig onder te dompelen in het leven van Chris McCandless (kennismaken met de familie, geld weggeven, afvallen, ontberingen in de wildernis doorstaan) kan hij zich inleven in diens drijfveren / emoties en van daaruit zijn spel vormgeven. (Bij methodacting gaat het om 'het worden van de persoon' en niet om het spelen van een rol.) 1
- The Method past bij een film zoals *Into the Wild*, omdat (een van de volgende): 1
  - een waargebeurd verhaal wordt getoond (op een zo geloofwaardig mogelijke manier).
  - in deze film / in het leven van Chris heftige, emotionele keuzes worden gemaakt (zoals het breken met zijn familie, het achterlaten van vrienden, het afstand doen van materieel bezit). Voor het waarachtig spelen van dergelijke emoties kan methodacting als basis dienen.

Vraag	Antwoord	Scores

29 maximumscore 2

twee van de volgende:

- De kat is (ook) een ('wild') dier / heeft, behalve een huiselijk karakter, een zekere wildheid / nieuwsgierigheid (jachtinstinct), waardoor hij de kijker op een natuurlijke of ogenschijnlijk logische manier naar allerlei 'wilde' dieren kan leiden. / De kat zit als het ware tussen de mensenwereld en de wereld van 'wilde' dieren in (en kan zo een brug vormen tussen mens en andere dieren).
Voorbeeld: in het filmfragment zie je duiven op een dakrand / bijen in een hok / kikkers op straat in de nacht / eenden(kuikens) op een dak.
- Veel dieren in de stad zijn kleiner dan mensen (leven dicht bij de grond), en kunnen zodoende goed in beeld worden gebracht vanuit het standpunt van een kat (die ook laag bij de grond kan bewegen).
Voorbeeld: in het begin van de trailer 'zegt' Abatutu: "Kijk dit ben ik en dit is nu mijn stad." Je ziet een close-up van een duif en een hond in een fontein, waarbij het lijkt alsof je zelf ook in de fontein staat.
- Een kat kan zich goed begeven op voor mensen moeilijk begaanbare plekken, zoals op een dak of in een dakgoot, waardoor je vanuit deze perspectieven / camerastandpunten het leven kan laten zien.
Voorbeeld: in de filmfragmenten zie je Abatutu die zich op verschillende hoogtes in de stad begeeft, zoals hoog, boven op daken / balkonranden, waardoor vogels in de lucht goed kunnen worden getoond.

per juist antwoord

1

Opmerking

Alleen 1 scorepunt toekennen wanneer een juiste reden én een daarbij passend voorbeeld is gegeven.

Vraag	Antwoord	Scores

30 maximumscore 2

Het antwoord moet de volgende strekking hebben:

- argument vóór (een van de volgende): 1
  - In *De Wilde Stad* wordt gepoogd de toeschouwer zoveel mogelijk het idee te geven dat hij kijkt naar het echte leven (bijvoorbeeld door slim gebruik te maken van kadrering en montage) en dat past bij Stanislavski's hang naar naturalisme.
  - In *De Wilde Stad* krijgt de toeschouwer het verhaal voorgeschoteld door dieren waarvan het 'acteerwerk' gebaseerd is op door impulsen gedreven (natuurlijke) gedragingen en dat is uit te leggen als passend bij Stanislavski's idee van actie uit innerlijke drijfveer.
  - Als je het leven van 'wilde' dieren in de stad wilt laten zien moet je dat volgens Stanislavsky zo natuurlijk mogelijk doen, dus bijvoorbeeld door een 'wild' dier als acteur in te zetten.
- argument tegen (een van de volgende): 1
  - Het spel is niet realistisch, de kat kan praten / heeft menselijke gedachten / trekjes.
  - Het verhaal is niet realistisch / niet door een kat bedacht, het is geen echt kattenleven, maar een geconstrueerde opeenstapeling van momenten om zo veel mogelijk van het leven van dieren in de stad in beeld te brengen.
  - De film ontbeert sociaal-realisme.
  - Het spel / het 'acteerwerk' van de kat is geregisseerd / komt niet van binnenuit / vanuit innerlijke impulsen, maar komt juist voort uit externe prikkels.
  - In 'het spel' van de kat worden typische gedragingen uitvergroet / uitgelicht.

31 maximumscore 1

Het antwoord moet de volgende strekking hebben:

De 'oude' opvattingen van 'wat natuur is' worden in *De Wilde Stad* herzien: de stad (eerder nog het tegenbeeld van de natuur, het voorbeeld van 'getemde natuur' / voorbeeld van cultuur) wordt in deze film gezien / gewaardeerd als natuurlijk terrein (waar veel te beleven en te genieten valt) en/of de 'oude' grens tussen natuur en cultuur wordt diffuus en/of het idee van getemde / tembare natuur wordt (deels) losgelaten.

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van alle kandidaten per examinator in de applicatie Wolf. Accordeer deze gegevens voor Cito uiterlijk op 26 juni.

6 Bronvermeldingen

Blok 1

afbeelding 1	Woodstock, https://www.rocksceneauctions.com/auctions/woodstock-1969-5/
afbeelding 2	Woodstock, https://www.reelartpress.com/catalog/edition/64/woodstock
afbeelding 3	Woodstock, http://www.ottawacitizen.com/Back+garden+many+mention+word+Woodstock+instantly+strikes+images+like+this+iconic+photograph+nude+bat+hers+festival/1896658/story.html
afbeelding 4	Woodstock, https://www.electronicbackbone.com/historical-woodstock-moving-forward/
afbeelding 5	Dance Valley, 2018, https://dancevalley.com/media/ode-aan-vallei
geluidsfragment 1	Robert Cambert (muziek), Pierre Perrin (libretto), <i>Pomone</i> , 1671, https://www.youtube.com/watch?v=AVyRMBZwxig
geluidsfragment 2	Robert Cambert (muziek), Pierre Perrin (libretto), <i>Pomone</i> , 1671, https://www.youtube.com/watch?v=aUw28idzIFA
geluidsfragment 3	The Beatles, <i>Mother Nature's Son</i> , 1968, https://www.youtube.com/watch?v=BcoU0KkG3Xg
filmfragment 1	Lodewijk XIV in het <i>Ballet de la Nuit</i> Gérard Corbiau (regie), <i>Le Roi Danse</i> , 2002
filmfragment 2	Lodewijk XIV, entree van Apollo Paul Wu (regie), <i>The King Who Invented Ballet</i> , 2015
filmfragment 3	Dance Valley 2018, https://dancevalley.com/media/ode-aan-vallei

Blok 2

afbeelding 1	Jan Steen, <i>Zoals de ouden zongen, zo piepen de jongen</i> , circa 1663-1665, https://www.artsaloholland.nl/meesterwerken/soo-voer-gesongen-soo-nagepepen-jan-steen
afbeelding 2	Gerard de Lairese, <i>Achilles wordt ontdekt tussen de dochters van Lycomedes</i> , circa 1680, https://artsandculture.google.com/asset/achilles-wordt-ontdekt-tussen-de-dochters-van-lycomedes/0QG9jNqGlwzZdg?hl=nl
afbeelding 3	Rembrandt, <i>Judas geeft de dertig zilverlingen terug</i> , 1629, https://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:Judas_Returning_the_Thirty_Silver_Pieces_-_Rembrandt.jpg
afbeelding 4	decor van 'De Italiaanse straat', achterdoek geschilderd door Gerard de Lairese (gravure, maker en jaartal onbekend), https://theaterencyclopedie.nl/wiki/Decorprenten_Amsterdamse_Schouwburg_(1664-1772)
afbeelding 5	Jeff Wall, <i>Mimic</i> , 1982 (kleurendia in een lichtbak, 198 x 228,6 x 28.3cm), https://www.tate.org.uk/whats-on/tate-modern/exhibition/jeff-wall/jeff-wall-room-guide/jeff-wall-room-guide-room-3
afbeelding 6	https://www.museoreinasofia.es/en/exhibitions/jeff-wall
afbeelding 7	Jeff Wall, https://art21.org/gallery/jeff-wall-artist-at-work/#19

- afbeelding 8 Jeff Wall, *The Arrest*, 1989, <https://gordonmacdonalddotorg.files.wordpress.com/2012/05/jeff-wall-2.jpg>
- afbeelding 9 Caravaggio, *De ongelovige Thomas*, 1602-1604, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/16/The_Incredulity_of_Saint_Thomas_by_Caravaggio.jpg
- afbeelding 10 Caravaggio, *De geseling van Christus*, 1607, <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/72/CaravaggioColumn.jpg>

Blok 3

- afbeelding 1 Vladimir Mayakovsky, *De OnReinen* (de arbeiders), schets ter inspiratie voor de kostuumontwerpen van *Mystery-Bouffe*, 1918, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mayakovsky_misteriya-buff_unclean.jpg
- afbeelding 2 Vladimir Mayakovsky, *De Reinen* (de niet-werkenden), schets ter inspiratie voor de kostuumontwerpen van *Mystery-Bouffe*, 1918, <https://en.wikipedia.org/wiki/Mystery-Bouffe#/media/File:Mystery-buff.jpg>
- afbeelding 3 Anton Lavinsky, ontwerp voor het decor van *Mystery-Bouffe*, 1921, <https://books.google.nl/books?id=L7rEDwAAQBAJ&pg=PT125&lpg=PT125&dq=Lavinsky+Mystery+Bouffe&source=bl&ots=sGz0s-Yz99&sig=ACfU3U2gZBDphGRj1bC3CfHlglm16AXrWQ&hl=nl&sa=X&ved=2ahUKEwjvqeegjfbmAhXFbVAKHefsAncQ6AEwAXoECAkQAQ#v=onepage&q=LavinskyMysteryBouffe&f=false>
- afbeelding 4 Anton Lavinsky, maquette voor het decor van *Mystery-Bouffe*, 1921, <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/history/article/viewFile/2142/1982>
- afbeelding 5 Emile Hirsh, <https://www.devdiscourse.com/article/entertainment/570155-emile-hirsch-joins-de-niro-freeman-and-lee-jones-in-the-comeback-trail>
- filmfragment 1 Sean Penn (regie), *Into the Wild*, DvD, 2007
- filmfragment 2 Sean Penn (regie), *Into the Wild*, DvD, 2007
- filmfragment 3 Mark Verkerk (regie), *De Wilde Stad*, 2018
- filmfragment 4 Mark Verkerk (regie), *De Wilde Stad*, 2018

Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling heeft ernaar gestreefd de auteursrechten op hier gebruikt materiaal te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Wie desondanks meent zekere rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Cito.